

A SZOCIALISTA SZELLEM VASÚTJÁN TÚL: A VÁROSLIGETI VURSTLI ÉS AZ ANGOL PARK ÁTALAKÍTÁSI TERVEI, 1949–1950

Absztrakt

A cikk a városligeti szórakozóhelyek, kisszínpadok, mutatványosok számára döntő időszakot, az 1949/1950-es kisajátításokat és átszervezéseket tárgyalja a fennmaradt levéltári források alapján. A Fővárosi Tanács a dokumentumok szerint már 1948 óta tervezte a Városliget szórakozóhelyeinek felszámolását – átalakítását. A fővárosi kultúrpolitika a mutatványosok helyén a „népnevelő”, sportjellegű tevékenységeket kívánt látni. A családi kisvállalkozás alapú szórakoztatást felszámolták, a megmaradó színpadokat Fővárosi Népszórakoztató Intézmények irányítása alá rendelték, mely két játszóhelyet szervezett a korábbi látványosságok helyén.

Abstract

Beyond the socialist ghost train: plans to transform side-shows and the amusement park of the City Park

The article examines the crucial period for private entertainers, side-shows, and small variety venues in 1949–1950 in Budapest. According to the documentation kept in municipal and private archives, the Municipal Council had early plans to eliminate or to transform the entertainment venues of the City Park since 1948. The cultural policy of the Council preferred „educational”, and sporting activities instead of acts and attractions. Family business entertainment was marked for elimination, while the rest was reorganized under the control of a municipal company called 'Municipal Institutions of People's Entertainment'. The company established two new stages in the place of former attractions.

A színpadi szórakoztatóipar nagyvárosi bástyái, a varieték, revűszínházak utolsóként, az összes pesti színház kisajátítása után kerültek fővárosi tulajdonba. A szféra irányítására – el-

lenőrzésére két ambíciózus káder, Karády Béla¹ és Kublin János² létrehozta a Fővárosi Népszórakoztató Intézmények (FŐNI) nevű vállalatot. Az azonban, hogy mi legyen a kisebb szórakoztatóipari vállalkozások sorsa – vagyis mi és hogyan tagozódjon bele az új struktúrába, nyitott kérdés volt a Fővárosi Tanács (FT) és a FŐNI számára is 1949–1950 folyamán. Az alábbiakban levéltári és magángyűjteményi források³ segítségével azt vizsgálom, mit jelentett ez az esztétikai-intézményi átalakítás a szórakoztatóipari kisvállalkozók számára.

A városligeti Vurstli és az Angol Park

A vurstli önálló látványalapú kisvállalkozások gyűjtőhelye volt.⁴ Az egyes látványosságok, mutatványosok bérleti díjat fizettek a Fővárosnak, vagy az Angol Parknak, majd a bérelt területen felhúzott építményben vagy sátorban belépődíj fejében látványosságokat mutogattak, vagy játszani lehetett. Két vurstli működött Pesten, egy a Városligetben („a Vurstli”),⁵ illetve egy kisebb a Népligetben.⁶ A Vurstli népszerű látványossága

1 Karády Béla (1922–2016): Az OMIKÉ-ben sűgő, majd segédrendező. A háború után a Belvárosi Színház segédrendezője, Bárdos Artúr tanítványa. A Városi Színház sajtófőnöke, majd a fővárosi színházak rendezője. 1949-től a FŐNI művészeti vezetője. 1954-től a Budapest Varieté művészeti vezetője, 1958-tól az Operettszínház rendezője 1965-ig, majd a MACIVA művészeti vezetője nyugdíjba vonulásáig.

2 Kublin János (1921–2001): 1948-tól a Városi Színház gazdasági igazgatója, majd a FŐNI gazdasági igazgatója. 1956-ban feleségével, Rév Erzsivel együtt Svájcba disszidált fotóművész bátyjához.

3 A dokumentumokat eredeti helyesírásukban közlöm.

4 Korai történetéhez lásd Granasztói 1997.

5 Városligeti megjelenéséhez lásd Alpár 2001:20-27.

6 Népligeti Vurstli: Az I. Világháború előtt jött létre, a peremkerületekben élők szórakozóhelye volt, itt állt a Koller Cirkusz. Alpár 2001: 27.

volt a Lilliputi Falu,⁷ a Panoptikum,⁸ a Csodák Háza,⁹ és a Néparéna.¹⁰

Az Angol Park a Meinhardt-család 1912-ben alapított szórakoztatóipari vállalkozása¹¹ volt, melyet 1920-ban részvénytársasággá alakítottak. A cég nevét a II. Világháború alatt 1942-ben kénytelenek

voltak Hungária Park Rt.-re módosíttatni,¹² de a háború végén visszakapta régi nevét. A cég 1946-ban gyakorlatilag szovjet tulajdonba került,¹³ cégjogi szempontból kissé megnehezítve a működést.¹⁴ (A Meinhardt-családból már csak egy Stanley nevű rokon volt részvényes a cégben, de gyanítható, hogy már nem volt az országban, mivel csak képviselő útján érvényesítette akarát.) 1947-re a Park új-jáépült, és jelentős nyereséget is hozott.¹⁵ Ekkor a

7 Lilliputi Falu: Speciális társulatú városligeti színház, melynek tagjai törpenövésű énekesek, előadók voltak. Gerecsér Ferenc és felesége alapította 1925-ben. I. *Tíz éves a városligeti liliputi színház*. Artisták lapja, 1935. júl. 15.: 31. A 14 tagú társulat fényképét lásd a Zempléni Múzeum gyűjteményében őrzött képeslapon. <http://postcards.hungaricana.hu/hu/142146/> Utolsó letöltés ideje: 2015. márc. 11. 1950-ben egy nemzetközi, 20 fős társulat turnézott Nyugat-Európában (köztük egy magyar taggal!) a Gnidley's Liliputian Artists társulatban, l. Echo 1949/12.

8 Panoptikum (Plasztikon): Viaszból megformált híreshírhedt személyiségek gyűjteménye, mely belépti díj fejében volt látogatható. Átlag 100 figura Ciano gróftól Ajtai Farkas János rendőrgyilkoson, inka múmián és Ferenc Ferdinándon át Sztálin és Trockij figurája is ki volt állítva a középkori kínzóeszközök bemutatója mellett. Emeleten bonctani múzeum volt látható. 1880-ban alapította Fényes Márton, Fényes György későbbi cirkuszigazgató édesapja a Mutatványos tér 24. alatt. Halála után is családjuk érdekeltségébe tartozott, lásd Fényes 1939, 1940, 1942, Molnár Gál 2001:25. A helyén kis játszóhely nyílt a háború után Fortuna Varieté néven.

9 Csodák Háza: Hasonlóan a századfordulós „freak show”-khoz, torzszülöttek, és egyéb látványosságok kaptak itt helyet, pl. karnélküli ember, madárfejtű Lajcsika, Gizi, a csodapók, Magda, a szőrös testű habléány, a valószínűleg transzvesztita Káposztás Zsuzsi, vagy Hegedűs Adél, a szakállas nő. Ld. OSZK SzT Fényképgyűjtemény, Városliget, Vurstli albumok, Szilágyi 1985, 2007. Alapvetően ugyanazok a torzszülöttek és imitátorok, és ezek típusprodukciói voltak láthatók Pesten is, mint az USA-ban, de ezt a területet sem kutatták még Magyarországon. A számok előállításának technikáiról lásd Nickell 2005, vö. Stób 1925, illetve Szilágyi György profán magyarázatát a szakállas nőkről: „...ezek mind akkora buzik voltak...” Beszélgetés Szilágyi Györggyel, 2010. máj. 12.

10 Néparéna: Eredetileg Baroccaldi József cirkuszi sátra, a harmincas években Fényes György érdekeltsége volt Fényes Cirkusz Varieté néven (lásd Manager, 1936. júl. 23.); ekkorra azonban a csód szélére került. A terv az volt, hogy ez költöztetik a Jókai Színházba. Alpár 2001:23.

11 „Meinhardt Curt Frigyes, Meinhardt Richard, és Ottó Miksa tulajdonilag megszerezvén a főváros pesti részének 8103. 8014. és 11653. számú telekkönyvi betéteiben foglalt ingatlanokat, ezeken a telkeken «Angol Park» elnevezés alatt népszerű látványosságokat felölölő, továbbá kávéházi és vendéglői üzemet létesítenek.” Meinhardt Curt Frigyes, Meinhardt Richard, és Meinhardt Ottó Miksa szerződése, 1912. dec. 31. BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959.

„Nagy területű, jó levegőjű, virágos-fás szórakozó-kert, amelyért a külföldiek általában igen lelkesednek, mert ilyenfajtaú mulató parkjuk vagy egyáltalán nincs, vagy jóval szerényebb örömeket kínál. A berlini Lunaparkhoz hasonlítható még leginkább, bár sok tekintetben ezt is felülmúlja s évről-évre meglepi a közönséget valami új tréfával, új attrakcióval. Nagyon sivár és savanyú lélek legyen már az, akit az itt egymástkergető naiv élmények nem tudnak felhangolni - hullámvasúttól a vízi-siklóig, boszorkányos autópályától a százféle mutatványosbódé trükkjéig, kedves és üdítő kis bolondságáig. Magyaros csárda, kiskocsmá, jöközönségű étteremterrassz, bajormintájú sörözőhóhódy, (Alpesi Falu) vacsoraalatti varieté-programmal, cigányzene, katonazene, jazz, bár, tánclokál - minden van ebben a varázskertben, amelyben olyan olcsón, vagy olyan drágán lehet szórakozni, ahogy csak tetszik. Legnépesebb este kilenc és éjjel között (éjjel 2-ig nyitva), de délután is érdemes elsitálgatni benne, mert mindig szórakoztató s az egész milió friss és derűs.” Megyery 1937

12 Az Angol Park Rt. rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, 1942. máj. 31. BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959.

13 „A Gazdasági Főtanács a Nemzeti Kormány 11.700/1945. M. E. sz. rendeletének 3. §-ában foglalt felhatalmazás szerint a berlini háromhatalmi egyezmény határozatainak végrehajtásaként, a rendelkezésre álló adatok értelmében átadja a Szovjetunio [sic] kormányának a Magyarországon lévő Angol Park Rt.-nak német tulajdonban álló részvényeit oly módon, hogy feljogosítja az alaptőke 50 %-ának megfelelő névértékű részvényen alapuló részvényesi jogok gyakorlására.” Erőss János, a Jóvátételi Hivatal elnökének levele Vorosilov marsallnak, 1946. márc. 10. BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959. Ehhez képest a három új szovjet részvényes egyikének, Pavel Amirkanov nevére került az összes részvény kétharmada.

14 „Társaságunk a Szovjet Unió [sic] érdekkörébe tartozik. A Társaság igazgatóságába a Szovjet Unió által delegált tagok küldettek ki. Az igazgatóság elnöke Nikolájev Nikolaj úr a közgyűlés óta a Szovjet Magyar kereskedelmi tárgyalások folytatása céljából Moszkvában tartózkodik, és így a bemutatandó iratokat csak megérkezése után van módjában aláírni.” Az Angol Park Rt. levele a Cégbírósnak, 1947. júl. 30. BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959.

15 Az igazgatóság levele a közgyűléshez, d. n. [1947] BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959.

hullámvasút mellett még 16 játék állt a park területén.¹⁶ Mind a vurstlik, mind az Angol Park működésében hangsúlyosak az infrastrukturális szempontok, és a szezonális (csakúgy, mint a korszak cirkuszainak esetében).¹⁷

Integrációs tervek

Goda Gábor¹⁸ már 1948 végén előterjesztette a Várospolitikai Bizottságban¹⁹ a Városliget radikális átalakításának tervét: „...a jelenlegi bérlők közül hányat és hogyan lehet a bérlétekből eltávolítani mind a mutatványosok mind a vendéglátóipari vállalkozások közül”,²⁰ és egy sport- és kultúrpark kialakításának tervét is felvetette.²¹ (Feltehetően az ő ötletéhez kapcsolódott Kublin és Karády szórakoztatóipari vállalat-elképzelése, illetve a szórakozóhelyek műsorának a politikai elvárásoknak megfelelő átalakítá-

sa.)²² Goda többször, többféle módon is előterjesztette koncepcióját – mindhiába. Az egyik szerint a Városliget, a Népliget és a Margitsziget működött volna „Fővárosi Népszórakoztatási Üzemek” néven,²³ de a javaslatot kidolgozatlansága miatt a közgyűlés határozatában egyelőre levette napirendjéről. Sokkal részletesebb volt a benyújtott Népszórakoztató Községi Vállalat terve²⁴ (immár a varietészínházakkal is kiegészülve): A kisajátított városligeti Vurstliban a Jókai Színház²⁵ épületében egyórás varietéműsorokat játszottak volna (később ezt a Fővárosi- és Kamara Varieté műsoraiból vett jelenetekre pontosították);²⁶ a Lilliputi Falu egy közelebről meg nem határozott új profilt kapott volna; megszüntetésre ítélték a Panoptikumot, a Csodák Házát, és a Néparénát, helyükön új tekepályát, pingpong, és billiárd szalont, valamint tánckertet húztak volna fel. A vendéglők a szakosodott nemzeti vállalatok kezelésébe kerültek volna (Élelmezési NV, Édességbolt NV, Közért, Tejért). Mintaként a moszkvai Gorkij Parkot²⁷ jelölte meg, de nem egyértelmű, ez mennyiben volt csak retorikai fogás. A népligeti vurstli játékeit (a Hullámvasút és a Dodgem) is kisajátítani javasolja a tervezet, és – fenntartva az eddigi gyakorlatot – ezeket csak hétvégén üzemeltetné. A városligeti látványosságok átalakításának elsődleges szorgalmazója tehát Goda Gábor volt, aki elvi meggyőződésből kívánta fejleszteni-átalakítani a területet, annak ellenére, hogy a városvezetés

16 Listájukat lásd: Az Angol Park Rt. sajátkezelésű üzemei, d. n. KGY Angol Park

17 „Mi soha nem tudhatjuk előre – még ha előre tervezve is van – hogy egy bizonyos napon a parkot és üzemeit tényleg üzemeltetni fogjuk. Ez kizárólag az időjárástól függ. Most, amikor az idény tulajdonképpen már be van fejezve, elhatároztuk, hogy kedvező időjárás esetén f. év október hó 21-én vasárnap a parkot és üzemeit nyitvatartjuk. Végrelegesen azonban csak aznap a déli órákban lehetett megállapítani, hogy az üzemeltetéshez hová mennyi személyzet szükséges.” Szántó Károly levele a Fővárosi Tanácsnak a Vidám Park üzemeltetése tárgyában, 1951. nov. 1. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

18 Goda Gábor (1911–1996): író, műfordító, színházigazgató. A világháború után 1945–1950 között először főjegyző, majd kultúr tanácsos a fővárosi önkormányzatnál, majd tanácsnál. 1950 szeptemberében elhagyta a Fővárosi Tanácsot, és irodalmi munkásságához tért vissza. 1957–1959 között az Élet és Irodalom szerkesztője.

19 Várospolitikai Bizottság: önkormányzati (majd tanács) döntéshozó fórum, melyen a várost érintő infrastrukturális kérdéseket bírálták el politikai szempontból. „A Várospolitikai Bizottság feladata a városigazgatás körében felmerülő elvi kérdések eldöntése.” A Várospolitikai Bizottság munkaterve 1949. júl. 31-ig, BFL XXXV. 95. e. 53. ö. e.

20 Várospolitikai Értekezlet jegyzőkönyve, 1948. nov. 22. BFL XXXV. 95. e. 51.

21 A Várospolitikai Bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1948. nov. 20. BFL XXXV. 95. e. 51. ö. e.

22 „Népi demokráciánk kultúrpolitikájának megfelelően a Városliget, Népliget és Margitsziget népszórakoztató intézményeinek üzemeltetése, új létesítmények szervezése, a jelenlegi alacsony színvonalú mutatványos és népszórakoztató üzemek helyett, továbbá ezeknek kultúrpolitikailag helyes programmal való ellátása.” A Várospolitikai Bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1949. jan. 8. BFL XXXV. 95. e. 52. ö. e.

23 Várospolitikai Értekezlet jegyzőkönyve, 1949. jan. 29. BFL XXXV. 95. e. 52.

24 A Népszórakoztató Községi Vállalat terve, 1949. jún. 13. KGY Varieté '66 Másolat: Várospolitikai Értekezlet jegyzőkönyve BFLXXXV. 95. e. 53.

25 Jókai Színház (1932–1949): főleg könnyű operetteket játszott, 1947-től igazgatója Kárpáti Pál volt. Műsorát közli Alpár 2001: 88.

26 A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949–50

27 Центральный парк культуры и отдыха имени Горького (Gorkij Központi Kultúr- és Szabadidőpark): 1928-ban létrehozott, mintegy 120 hektáron elterülő moszkvai vidámpark.

számára 1949–1950 között ez nem élvezett prioritást: „Csak mondom azokat a témákat, amikről úgy beszélnek, mintha azok nem volnának fontosak. A cirkusznak az átépítése, rendbehozatala, igazi európai szintre való emelése is pl. ilyen. Ezek azért voltak fontosak, mert egy szezonban a Vurstliban [sic] és az Angol Parkban, illetve Vidám Parkban hárommillió négyszázezer embert számláltunk. És 3 400 000 ember, az egy főváros kulturális tevékenységében olyan mennyiség, amellyel nem számolni és nem odafigyelni lehetetlen. Kinevettek a szó szoros értelmében, amikor én ezeknek a községeit javaslom, de egyben úgy, hogy rögtön kezdjünk el egy építkezést is. Amikor odakerültem a fővárosba, az Angol Parkban vasszéken egy néger bábu ült egy higanyoszlop alatt, és az volt a pofozó bábu. S mikor ez ellen mi kifogást emelünk, akkor egy amerikai ültettek oda, egy amerikai zászlóval, azt kellett pofozni. Hát én ezt sem tartottam, hogy így mondjam, egy megfelelő politikai irányelvnek...”²⁸ Goda emlékeiből kiderül, hogy hiába befolyásolhatott volna (kulturálisan és feltehetőleg politikailag) pozitív irányba véleménye szerint tömegeket a Vurstli átalakítása, a politikai irányítás számára – feltehetően a népszórakoztatás e hagyományos intézményeinek alacsony presztízse miatt – ez nem jelentett prioritást. (Bár az 1949-es budapesti Világifjúsági Találkozó idejére bezáratták a Panoptikumot, mivel nem találták „nevelő célzatúnak”).²⁹ A vállalkozók érezve az egyre erősödő politikai nyomást, igyekeztek megfelelni a közéletben támasztott követelményeknek. 1950 elején tárgyalták először komolyan a terület átalakítására, és a FÖNI-be való integrálására vonatkozó korábbi terveket³⁰

melyekhez egy előzetes költségvetés is készült.³¹ „A Fővárosi Népszórakoztató Intézmények legközelebbi feladata a Városligetnek, a Vurstlinak [sic] és az Angol Parknak Gorkij-park szerű [sic] kulturparkká való átalakítása és átszervezése. Ezzel kapcsolatban döntő politikai szempont, hogy a Vurstli [sic] és az Angol Park ezen üzemeit a munkásosztály és a kispolgárság kulturálisan legelmaradottabb rétegei látogatják (Lumpenproletár) és a szórakoztatásnak olyan formájában részesült, mely elmaradottságát csak növelte. [...] Ezen a téren az 1896-os Milleneum [sic] óta úgyszólván semmi haladás nem történt, úgy hogy [sic] halaszthatatlan kérdés ezen népszórakoztató intézmények átszervezése, átépítése, és egész szellemi tartalmának a szocialista népszórakoztatás követelményeinek megfelelő átalakítása. Fő szempontunk, hogy a FÖNI a meglévő üzemeknek csak egy részét veszi át s ezzel irányt szab a többi kis üzemnek addig is, amíg ezek a kis üzemek [áthúzva, „embernek”-re javítva] sérelmei nélkül bekapcsolódnak majd a kultúrpark vonalába.”³² A kisajátítás indoklása szerint a cél, hogy a Vurstliban szórakozók ezentúl magasabb rendűnek tekintett (és expliciten politizáló) multságokban leljék örömeiket. A hagyományosnak számító látványosságok helyére sakkot, tekepályát, pingpongasztalokat állítanának, vagyis a szórakozó nagyobb aktivitását szerették volna kiváltani. A másik fő indokot a látványosságok leromlott műszaki állapota jelenti. Tulajdonosaik valószínűleg azért sem investáltak a fejlesztésbe, mert nem érezték tulajdonukat biztonságban.³³ A mutatványosok köre alapos szűrésen esett át. Az Angol Park mutatványos bérlőinek listája³⁴ 34 bérlőt sorol fel, melyek mellett ceruzával már szerepelt az ítélet is:

28 Részletek Goda Gábor visszaemlékezéseiből, Szekeres – Rainer 1985:400. Vö. Goda 1953.

29 „Amikor a VIT-re készült a főváros, akkor azt mondták nekem, hogy a Panoptikumot be kell szüntetni. Rendben van, az nem volt panoptikum, hanem inkább malacságoknak szánt viaszbáb intézet volt. Én láttam tudniillik igazi panoptikumokat és vagy csinállok, vagy nem csinállok egy panoptikumot, de így nem. Ennek nincs semmi értelme, hogy különféle nemibetegségeket mutogassanak ott az ifjúságnak. Ugy, hogy akkor a párt fölkerítte a fővárost arra, hogy a VIT-re a Panoptikumot szüntessék be, A Világifjúsági Találkozó ne oda csődüljön és nézze ezeket a szörnyű, gusztustalan dolgokat, mint például Napoleon sérv operációját viaszból öntve. Ezek borzasztó primitív dolgok voltak.” Részletek Goda Gábor visszaemlékezéseiből, Szekeres – Rainer 1985:399.

30 A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949–50

31 Előzetes költségvetés az Angolpark üzemeinek újjáépítéséről, illetve átalakításáról d. n. KGY 1949–50

32 A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949–50

33 „Ródl: Két pályája közül csak egyet működtet, a másiknak felépítését szabotálja. [...] Dodgem: olyan kapitalista vállalkozó, aki a meglévő 30 koci helyett csak 7-et tart üzemben, [a] többit nem javíttatja, mert fél egy esetleges köztulajdonba vételtől.” Községpolitikai értekezlet a Népszórakoztató Községi Vállalat létesítése tárgyában, 1949. jún. 25. KGY Varieté '66

34 Az Angol Park bérlői 1949 évben, d. n. KGY Angol Park

Bérlő neve	Bérlő lakhelye	Bérlemény tárgya	Évi bérösszeg (Ft)	Ceruzás megjegyzés
Németh Imréné	XIII. Róbert Károly körút 90.	Cow-boy játék	3000	megszüntetni
Petul Lászlóné	VII. Nefelejcs utca 45.	Szívdobáló	2250	piti
Jánosi Rezső	VI. Hunyadi tér 9. I.	Szájdobáló Mérleg	3300	szájdobáló nem, mérleg igen
Rimóczy Mihályné Morva Ottóné	XIV. Erzsébet királyné útja 45/a	Karikajáték Húzócska Sohamellé	7450	sötét alakok

A terv szerint a felsorolt 16 vállalkozás közül „néhányak további működését [...] engedélyezzük, de úgy, hogy bérlési tárgyalásokat a FÖNI-vel folytatnak [...] Másrészüket, amelyek nem károsak, ki kell telepíteni a Hűvösvölgyi Nagyrétre és a Városmajorba.”³⁵ Azaz a FÖNI lépett volna a Főváros helyett a bérlő szerepébe, valamint politikai szempontú kiválasztás után hasonló profillal alakították volna át (az egyébként jóval kevésbé népszerű) peremkerületi parkokat is. (Mivel azonban ezek a zöldterületek nem álltak a FÖNI kezelésében, ez valószínűleg csak ötlet szinten maradt.) Az Angol Park játékeit alapos, s a politikai kontextus módosulását is jelző átalakítások után nyitnák meg ismét: „Az álmovonat³⁶ eddigi gengszter figurái és grandginyó³⁷ alakjai és továbbá az ott lógó szennyes rongydarabok kicserélendők, s helyette «Terv-vasút» építendő, mely plasztikusan bemutatja Budapest életét a felszabadulástól az 5 éves terv végén megvalósuló szocialista Budapestig.”³⁸ A javaslat egy másik változata³⁹ jól jellemzi a korszak végletesen átpolitizált légkörét: „Szükséges, hogy a Szellemvasút technikai felszerelését megtartva

és annak fő vonzerejét, a kis kocsit megtartva, politikai pokollá alakítsuk azt át, «Pokol» név alatt, melyben fasiszta és imperialista gangster politikusok (Hitler, Mussolini, Franco, Tito) alakjait, szörnyeteit karikírozva mutatnánk be, a Ludas Matyi stílusában, szellemes grafikai és festői megoldásokkal.” Végül nemcsak a játékok, de a park minden vizuális eleme a politikai propagandának rendelődték alá.⁴⁰ Az Angol Park és a Vurstli községestett része (a 8 fő látványosság) gazdaságilag egy egységet képezve (sőt, közös kerítéssel körbevéve) lett volna a FÖNI hatodik üzemegegye, élén – a FÖNI többi üzemehez hasonlóan – egy üzemigazgatóval. A teljes Vurstli községestését végül nem tartották megvalósíthatónak, mivel „a jelenlegi tulajdonosok az üzemekhez kapcsolódó lakásokban laknak családtagjaikkal együtt és ezeknek kitelepítéséhez kb. 70-80 új lakásra lenne szükség. [...] A lakásprobléma megoldása után természetesen minden üzem közösségi kezelésbe veendő.”⁴¹ Azaz itt a gyakorlati-szociális szempontok voltak mérvadók (ugyanaz volt a probléma az utazócirkuszok államosításával is), hiszen a mutatványos bérlők jobb híján gyakran bérleményeikben laktak. (A mutatványostelepekre való lakáskiutalási tilalmat csak később vezették be.)⁴²

35 A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949–50

36 A szellemvasút.

37 1897 és 1962 között működött Párizsban a *Théâtre du Grand-Guignol*, amely naturalista horrorlátványosságokkal sokkolta közönségét. A színház neve hamar fogalomná vált. l. Hand – Wilson 2002

38 Ez, a későbbiekben végül nem a FÖNI-n belül megvalósult propagandisztikus átértelmezés inspirálta Bacsó Péter *A tanú* c. filmjének (1969) egyik közismert jelenetét is. A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949–50

39 Javaslat az Angol Park községi kezelésbe vételével kapcsolatos teendőkről, d. n. KGY Angol Park

40 Költségvetési tételként szerepelt „A park különböző részein elhelyezett politikai és irányító és oktató tablók elhelyezése”. Előzetes költségvetés az Angolpark üzemeinek újjáépítéséről, illetve átalakításáról d. n. KGY 1949–50 A megvalósult változat végül hasonló lett e tervekben leírtakhoz, lásd OSZK SzT Fényképtár Városliget, Vurstli albumok

41 A városligeti vurstli rendezése, egyes üzemeinek községi kezelésbe vétele és a kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. KGY Angol Park

42 Radics Rudolf és Nezvál Ferenc átirata a XIV. ker.-i Végrehajtóbizottságnak 1950. nov. 8. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

A Vurstli és az Angol Park felosztása

Kublin és Karády amellet érveltek, hogy „megoldhatatlan az Angol Park, a Vurstli és a Fővárosi Nagy Cirkusz⁴³ [sic] gazdasági és kultúrpolitikai ügyvitelének kettéosztása, mert a multból [sic] tapasztaltuk éppen a Magyar Múzsával⁴⁴ kapcsolatban, hogy a gyakorlatban lehetetlen volt keresztülvinni, hogy a teremkezelő és a produkciót rendező két külön szerv legyen, még akkor is, ha egy ügyosztály kezelésébe tartozik, mert a kulturpolitikai és gazdasági szempontokat nem lehet összhangba hozni.⁴⁵ Ebben benne volt a kétféle érdek mentén való üzemeltetés kockázata, és ezeket a konfliktusokat nem akarták vállalni. Csakhogy a városvezetés a FÖNI ilyen nagyságrendű bővítése esetén kételkedett a vállalat gazdasági áttekinthetőségében. Az, hogy új, önálló községi vállalatot szerveznek, valószínűleg a Várospolitikai Bizottság értekezletén döntött el: „A Várospolitikai Bizottság megvizsgálta a volt «Angol-Park» községi kezelésbe vételéről, valamint a mutatóanyag telep részleges községi kezelésbe vételéről szóló javaslatot. A bizottság helyesnek találja a volt «Angol-Park»-ból és a városligeti mutatóanyag telepből községi vállalat létesítését, «Május kertje» néven.⁴⁶ Azt sem lehet pontosan tudni, ki és miért döntött úgy, hogy mégsem Május kertje lesz a vállalat neve, mindenesetre egy iratban még március végén is így

hivatkoztak rá (Május Kert Községi Vállalat).⁴⁷ A Bizottság azonban megváltoztatta döntését, így „A volt Angolpark [sic] helyén létesítendő községi vállalat neve Vidám Park Községi Vállalat lesz. [...] a «Liliputi-falu» helyén artistaszínház, a «Fortuna-Varieté» helyén mozgóképszínház, a «Csodák háza» helyén pedig bábszínház létesül és ezek a szórakoztatóhelyek nem a Községi Vállalathoz, hanem ideiglenesen a Fővárosi Népszórakoztató intézmények [sic] felügyelete alá kerülnek.⁴⁸ Így az is eldőlt, hogy a Városliget ezen elemeit a vállalatok közt elosztva szervezik újjá. (A Fővárosi Vidám Park Községi Vállalatot a volt Angol Park Rt.-ből létesítették.)⁴⁹ Az azonban, hogy az egyes helyszínek milyen módon legyenek kihasználva, már nem volt egyértelmű. A Liliputi Falut, a Csodák Házát, és a Fortuna Varietét a polgármester végül a FÖNI kezelésébe utalta: „Az a kívánságom, hogy a Fővárosi Népszórakoztató Intézmények a volt Liliputi-falut [sic] artista-műsorral, a volt Csodák-házát lehetőleg bábszínházi műsorral, a volt Fortuna Komédiát pedig variété-műsorral helyezze üzembe. [...] amennyiben a volt Csodák-házát kulturális, vagy gazdasági okokból nem tartaná helyesnek bábszínházi műsorral megnyitni [az igazgatóság], úgy a helyiségnek más megfelelő kulturális célra történő felhasználása érdekében hozzám mielőbb indokolt

43 1950 tavaszán felröppentek olyan hírek, hogy a FNC mégsem fog a FÖNI alá tartozni. Lásd Kublin János levele a polgármesteri XI. ügyosztálynak a külföldi artisták szerződötetése tárgyában, 1950. márc. 7. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 4. d.

44 Hangversenyszervező vállalat, melynek „célja elsősorban az lett volna, hogy egy olyan hangversenyre rendező vállalat létesüljön, amely a polgári hangversenyre rendezőkkel szemben a népi demokrácia kultúrpolitikai szempontjai szerint dolgozzék.” Várospolitikai Értekezlet jegyzőkönyve, 1948. nov. 22. BFL XXXV. 95. e. 51. Az Értekezlet sem volt a vállalat teljesítményével megelégedve, Kublinék tapasztalta valószínűleg Városi Színházban rendezett hangversenyeikből származhatott.

45 Kublin János és Karády Béla feljegyzése az Angol Park és a Vurstli ügyében, 1950. február 17. KGY Angol Park

46 A Várospolitikai Bizottság VII. ülésén hozott határozatok, 1950. márc. 2. XXXV. 95. e. 54. Várospolitikai Bizottság jegyzőkönyve. A korábbi tervek között a következők szerepeltek: Fővárosi Park, Fővárosi Szórakoztató Park, Fővárosi Játékpark, Néppark, Szabadság Park. I. Javaslat az Angol Park kezelésbe vételével kapcsolatos tendőről, d. n. KGY Angol Park

47 Határozat az Angol Park Rt. területén magánosok bérletében maradó játékbódék bérletének ügyében, 1950. márc. 29. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d. Vö. Lázár Egon emlékeivel: „Az Angol Park akkor lett Vidám Park, hogy ez valamilyen módon hozzátartozott a FÖNIhez, az egész biztos, tehát volt egy periódus, és az egész biztos, hogy a Vidám Park nevét és koncepcióját az a Benedek Tibor írta és fogalmazta a Városházán, akinek az unokája most az olimpiai csapat kapitánya, és akinek a fia Benedek Miklós színész.” Beszélgetés Lázár Egonnal, 2013. szept. 24.

48 A Várospolitikai Bizottság XVI. ülésén hozott határozatok, 1950. máj. 15. XXXV. 95. e. 54. A Vurstli kisajátításának levezénylése a FÖNI gazdasági osztályán dolgozó Lázár Egon feladata volt: „Engem egy hajnalon behívtak, a Budapesti Pártbizottság [...] és közölték velem, átadva egy borítékot, és még egy, meg nem tudom, ki volt a párom, hogy ki kell mennünk a Ligetbe és ott államosítani. [...] emlékszem a szörnyű sírás-zokogásra és irtó drámai jelenetekre, és abszolút nem tudtam felfogni a mai napig sem ennek az értelmét, hogy minek ezt a liliputi cirkusz-színházat államosítani; de nem kérdezték meg tőlem sem.” Beszélgetés Lázár Egonnal, 2013. szept. 24.

49 A Fővárosi Vidám Park K. V. vezetőségének levele a Cégbírósághoz, 1950. júl. 27. BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959.

írásbeli javaslatot mutasson be.⁵⁰ Kublin szóbeli utasítást kapott arra, hogy május elsejétől minden szombaton és vasárnap játsszanak az üzemek, de a FŐNI költségvetésében ezek a tételek nem szerepeltek, így Kublin arra kért engedélyt, hogy az üzemeket saját bevételeikből finanszírozhassák.⁵¹ Az ügyről nem tudni, elintézését nyert-e. Amennyiben igen, úgy ez bizonyos fokig az államosítás előtti gyakorlathoz való visszatérést jelentette, ahol fővárosi, vagy állami támogatás híján az üzemeltető vállalkozó kizárólag a bevételből tartotta fenn a színházat.

A FŐNI-n kívüli rész sorsa

A mutatványostelepek bérlőinek szerződéseit az 1950-es szezonra is a Fővárossal kellett megkötni.⁵² A Tanács képviselőjében Szőnyi József felhatalmazta erre az Angol Parkot, ám egynél több bérletet már senki nem kaphatott. Az így fennmaradó infrastruktúrát „az egyébként megfelelő” személyek vehették bérbe, ami egyértelműen politikai szűrésre utal.⁵³ Hat városligeti mutatványosnak mondtak fel április 15-vel,⁵⁴ a szezon kezdetén, de a 35 magánvállalkozó élelmiszerengedélyes közül csak kettőt utasítottak el, így a tervekkel ellentétben nem a nemzeti vállalatok kaptak ott helyet.⁵⁵ (A mutatványosok önálló érdekképviselői szerveződését, a Magyar Mutatványosok Országos Egyesületét a többi szervezetnél sokkal később, csak 1951 folyamán szüntet-

tek meg.)⁵⁶ A tanácsi ellenőrzés magával hozta a Vurstli „szellemének” ideológiai ellenőrzését is.⁵⁷ A bezárt helyiségek egy részét a korábbi tervek szellemében alakították át, de a profilátalakítás nem járt együtt az üzemeltető személyzet cseréjével: „Alulírottak azzal a kéréssel fordulunk a Tanácselnök Úrhoz, hogy a XIV. Mutatványos tér 24. számú parcellán, a régi Plasztikon helyén engedélyezett Sportcsarnok (Rex billiárd, tenisz) helyett teljesen élethű viaszból készült különböző mezőgazdasági termékeket ábrázoló és ismertető kiállítást, továbbá arató és úttörő csoportot, valamint tanulságos orosz mesejelenteket állíthassunk ki. Kérésünk indokolására felhozzuk, hogy a most engedélyezett sportjátékokkal azelőtt nem foglalkoztunk, úgy nem is értünk hozzá olyan mértékben, hogy az megélhetésünket biztosítaná. Viszont a fentemlített viasz munkálatokat családunk már 60 éve végzi, tehát ebben a szakmában sokkal eredményesebb és hasznosabb munkát tudnánk végezni.”⁵⁸ Az eredeti szakértelem felhasználásával tehát készek átkontextualizálni a kiállítási tematikát. Az, hogy létrejött-e a kiállítás a Plasztikon helyén, bizonytalan, mindenesetre az elvi engedélyt megkapták rá.⁵⁹

Lényegesebb infrastrukturális módosításokra 1951-ben került sor, ekkor bontották el végleg több mutatványos bódé mellett a Jókai Színházat,

56 A cinikus érvelés szerint: „Az önálló érdekképviselők megszűnése politikai fejlődésünk természetes következménye volt. Így – véleményünk szerint – semmi szükség sincs arra, hogy a Magyar Mutatványosok Országos Egyesülete tovább működjék. Kérjük a Szakszervezet vezetőségét, hogy [...] a Magyar Művészeti Dolgozók Szakszervezetébe való beolvasztása ügyében a kezdeményező lépéseket tegye meg.” Radics Rudolf levele a MÜDOSZ vezetőségének, 1951. jan. 26. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

57 „Tudomásunkra jutott, hogy egyes vásárokon, piacokon, vurstlikban olyan fakanalakat árúsítottak [...] amelyek a jóízlést sértő rajzokkal vagy feliratokkal voltak ellátva. Felkérem ezért a magyar rendőrség budapesti főkapitányságát, hogy az ilyen fakanalakat árúsító személyek ellen erőlyesen járjon el.” Radics Rudolf mb. osztályvezető levele a budapesti főkapitányság engedélyügyi ügyosztályának a jó ízlést sértő fakanalok ügyében, 1951. máj. 22. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

58 Özv. Elek Istvánné és özv. Kaszás Ernőné kérelme a Fővárosi Tanácshoz, 1950. jún. 21. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

59 „[...] az engedélyt megadom azzal a feltétellel, hogy a kiállított tárgyak élethűek és tanító jellegűek legyenek, valamint a kiállítást megnyitása előtt a IX/b. osztály egy munkatársa megtekinti, hogy a fentemlített követelményeknek megfelelő-e.” Stüfft Emil osztályvezető által szignált határozat a volt Plasztikai Múzeum helyiségének kiállításáról, 1950. júl. 5. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

50 Goda Gábor fősztályvezető és Szőnyi József osztályvezető határozata, 1950. máj. 17. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 4. d.

51 Kublin János levele a XI. ügyosztályra a Fortuna Varieté és a Liliputi Falu költségvetésének tárgyában, 1950. máj. 9. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 4. d.

52 A helyfoglalási kérelmeket és engedélyeket lásd BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

53 Határozat az Angol Park Rt. területén a magánosok bérlésében maradó játékbódék bérlésében, 1950. márc. 29. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

54 Határozat a városligeti Vurstli átrendezése és korszerűsítése ügyében, 1950. márc. 29. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

55 Szőnyi József és Radics Rudolf felterjesztése a belügyminiszternek, 1950. máj. 9. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

és a hozzáépített termet, ahol a Feszty-körkép⁶⁰ volt kiállítva.⁶¹ De a megmaradt mutatványosbérlek relatív önállóságát is felszámolta a Népművelési Minisztérium, mely 1950. dec. 31.-én rendeletben⁶² szólított fel a még magánkézben lévő városligeti mutatványosok tulajdonának államosítására.⁶³ Kilencet ezek közül „szociális szempontok figyelembevételével” (vajon tanulva a vándorcirkuszok felszámolása után kismizettek levéláradataiból?)⁶⁴ indokoltan láttak áprilisban visszaadni tulajdonosaiknak, hogy azok azt esetleg másutt üzemeltessék.⁶⁵ A gondot az okozta, hogy hiába járult hozzá a visszaadáshoz a NM, a Pénzügyi Központ a felszámolást befejezte, és így egy pénzügyminisztériumi bizottságnak kellett immár az ügyet tárgyalni. Végül a Fővárosi Tanács saját hatáskörben adta ki az a Vidám Park KV-nak a visszaadásra, és sürgős elbontásra szóló utasítást a következő indoklással: „Ezt az intézkedést azért kellett megtennünk [...] mert ezek az ütött-kopott, ócska viskók rendkívül rossz benyomást keltettek volna és a május 1-i ünnepség fényét nagymértékben

rontották volna”.⁶⁶ Tulajdonaikat valószínűleg nem kapták vissza.

A népligeti mutatványosok (kb. 30 vállalkozás) államosítását a Fővárosi Tanács mellett Sztálinváros vezetése is sürgette, remélve, hogy kisajátítás után egy részüket átköltöztethetik.⁶⁷ Az államosításra 1952. aug. 21.-én került sor, rendőri felügyelet mellett.⁶⁸ A mutatványosok egy részét a Sztálinvárosi Tanácsnak, a másik felét a Fővárosi Tanácsnak ajánlották fel megvételre, mely saját részét az Fővárosi Nagycirkusz (FNC) kezelésébe utalta azaz az utasítással, hogy gondoskodjon jövő évi

60 Feszty Árpád *A magyarok bejövetele* c. körpanorámafestménye a honfoglalásról, melynek első kiállítóhelye a mai Szépművészeti Múzeum helyén állt Rotundában volt. Lebontása után egy, a Jókai Színház mellett felhúzott építményben volt kiállítva. 1995 óta az ópusztaszeri Nemzeti Emlékpark látványossága.

61 Szántó Károly beadványa a Fővárosi Tanácsnak az épületbontások ügyében, 1951. ápr. 13. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

62 A korábbi gyakorlati tapasztalatok miatt lehetett erre szükség: „A Fővárosi Varieté, Kamara Varieté, Nagycirkusz községeitése folyamán szerzett tapasztalataink bebizonyították, hogy a községeitésre külön kormányrendelet szükséges, mert a községi tulajdonbavétel kormányrendelet nélkül adó- tulajdon- és egyéb közjogi nehézségek miatt meg nem valósítható.” A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949-50

63 Taródi N. Béla osztályvezető levele a Pénzügyi Központnak egyes városligeti felépítmények visszaadása tárgyában, 1951. ápr. 2. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 11. d. (A területfelmondási határozatok sokaságát lásd ugyanitt.)

64 Vö. Donnert Bonifác levele a Népművelési Minisztériumnak, 1950. dec. 29., Eötvös Nándor Aladár levele a Népművelési Minisztériumnak, 1951. jan. 10., stb. MNL OL XIX-I-3-a NM 107. d. lásd Molnár 2011: 13.

65 Ennek jogi alapja és lehetősége azonban nem volt kitalálva. Lásd a Gömöri József és Gömöri Józsefné tulajdonát képező „Halálkatlan”-esetét, mely az Angol Parkban állt, de 1953 novemberében másutt bukkant fel:

„Tudomására hozom Heitz elvtársnak, Budai Sándor vállalatunk dolgozójának bejelentése alapján, hogy a Nyugati Pályaudvar mellett a Jókai utca sarkán „Halálkatlan” nevezetű mutatványosok lépnek fel, akik magukat artistaprodukciónak nevezik de az előadás végén könyörödményt gyűjtenek. Az itt szereplő artisták öregségére való tekintettel gyűjtenek. Beléptidő a mutatványoshoz 3.-Ft, ami 3 percig tart összesen [ez azért fontos, mert kb. ennyibe kerül egy belépőjegy a FNC-ba is]”. Erdős Gusztáv, a Vidéki Népszórakoztató Vállalat igazgatójának levele Heitz Györgynek, 1953. nov. 19. MNL OL XIX-I-3-a 363. d. Heitz jegyzete: „Lengyel et. Már többször beszéltem [olvashatatlan]nal, hogy helytelennek tartom. A Korm. program után is! [az 1953. július 4.-i Nagy Imre-féle kormányprogram] Nézz utána, miért adnak Pesten engedélyt! Legalább ide ne engedjék be. Heitz XI. 20.” Hátoldalt: „Heitz et. Tisztáztam a „halálkatlan” ügyét, a Bp. Tanács [olvashatatlan] nem ad engedélyt de viszont ha a Bp főkapitányság kiadja az engedélyt mint mutatványosnak akkor a kerületi kereskedelmi osztály is adhat engedélyt működésre a kerület területén. Multkor itt volt a főkapitányság részéről egy hölgy akivel te állapodtál meg hogy dec 1 után nem engedélyezik a működést. Környe, XI. 27.”

66 Nezvál Ferenc a FT VB elnökhelyettesének levele a Pénzügyminisztériumba, 1951. szept. 5. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 8. d.

67 „A népligeti mutatványos üzemek államosítását helyesnek és szükségesnek tartjuk. Terveztük már a tavaszi évad megkezdése előtt, félé volt azonban, hogy sikertelen lenne, mivel a legfontosabb motorok, alkatrészek leváltak [sic] szerelve, ezeket tulajdonosai eldugva tartották.” Szőnyi József levele a NM üzemgazdasági és tervfőosztályára, 1952. máj. 23. BFL XXIII. 114. BP VT VB NO 11. d. Jól ismerték a mutatványosok gyakorlatát. A cirkuszok korábbi felszámolásakor is hasonló levél fogalmazódott meg, lásd a NM Kollégiumi Értekezleteinek jegyzőkönyvét, 1950. szept. 29. MNL OL XIX-I-3-n NM Kollégiumi Értekezletek 2. d.

68 Szőnyi József levele a Magyar Államrendőrség Budapesti Kapitányságára, 1952. aug. 15. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 11. d.

üzembehelyezéséről.⁶⁹ A volt tulajdonosoknak személyenként 1000 Ft segélyt ajánlottak fel.⁷⁰

A FŐNI városligeti játszóhelyei

A községesítés után két műsoros játszóhelyet szerveztek. Méretüket érzékeltetve: a Népvarietében és a Kisvarietében zajló előadások átlagos nézőszáma 1950-ben együttesen 550 fő volt, mely viszonylag nagy szám.⁷¹

Népvarieté (XIV. Mutatványos tér 24.)

A volt Panoptikum, illetve Fortuna Varieté helyén nyílt egy kis vegyesműsoros játszóhely ismét Népvarieté néven,⁷² 1950 tavaszán.⁷³ Üzemigazgatója valószínűleg közös volt a szomszédos Kisvarietével (Farágó Andor,⁷⁴ az 1951-es szezonban Bogáti Vera,⁷⁵ végül 1952-ben Szendrő Máriát⁷⁶ bízták meg a vezetésével).⁷⁷ Öt-hatszámos műsorokat adtak elő (1951 májusa és 1952 augusztusa között összesen 17 bemutatót tartottak), szezonális játszó-

helyként csak a nyári hónapokban üzemelt (1950-ben szeptember végéig).⁷⁸ A Fővárosi Tanács 1952. október elsejével megszüntette a játszóhelyet.⁷⁹

Kisvarieté (XIV. Mutatványos tér 17.)

A Kisvarietének egy szezonja volt csupán, a Városligetben a Lilliputi Falu 100 személyes épületében játszott.⁸⁰ Alpár Ágnes 10 műsorát gyűjtötte össze az 1951-es évre, de a levéltári iratok szerint 1950 folyamán is játszott a régi társulat, más artistákkal kiegészülve,⁸¹ a helyi speciális műsorrend fenntartásával.⁸² A bemutatott, mindössze 4-5 napig futó „Liliputi Revűk” sajátossága az volt, hogy a Fővárosi Varieté műsorában bemutatott számokat játszottak el a 10 tagú kisembertársulattal. Ez azonban, annak ellenére, hogy a műsorokat az új, FŐNI-gyakorlat szerint felküldték a FT-hoz, valószínűleg nem mindenki tetszését nyerte el, hiszen egy hónappal később az a határozott utasítás, hogy „A liliputiak se szovjetunióbeli, se népi demokráciákbeli dalokat és táncokat ne adjanak elő”.⁸³ Az, hogy az ilyen jellegű produkciókat ki tarthatta dehonesztálónak, esetleg komikusnak, a FŐNI KI, vagy a Tanács képviselője, vagy egy külső elvtárs, nem derül ki. A Lilliputi Falut végül felszámolták „...mert emberi torzszüleményeken való szórakozás erkölcsstelen és lélekromboló”.⁸⁴ Sok év szünet után Klapka György vállalkozó (és volt FŐNI-alkalmazott) a

69 Szőnyi József megbízása a FNC-nak a felszámolt üzemek kezelését illetően, 1952. okt. 9. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 11. d. Ezek között volt a Koller Cirkusz is, mely az utolsó magánkézben lévő cirkusz lehetett, elsősorban ezt is állapota miatt nem integrálták egyik új vállalatba sem. Lásd Barossné véleményét, A MŰDOSZ Artista Tagozat vezetőségi ülésének jegyzőkönyve, 1952. máj. 13. SZKL 40f. 60\1952. ő. e. 44. illetve Molnár 2011: 14.

70 Szőnyi József levele a Népművelési Minisztériumnak a népligeti mutatványosok felszámolása tárgyában, 1952. aug. 19. BFL XXIII. 114. BP FT VB NO 11. d.

71 Jelentés, 1950. július 1. BFL IV. 1521. FŐNI 1. d.

72 1945–46-ban a Nemzeti Sportcsarnok épületében működött játszóhely ezen a néven Gálfi János és Alfonzó vezetésével.

73 Alpár 2001: 187. ill. OSZK SzT Plakáttár Népvarieté, KGY Népvarieté plakátok

74 Faragó Andor levele a Polgármesteri XI. Ügyosztályra, 1950. jún. 14. BFL XXIII. 114. BP VT VB NO 4. d.

75 Radics Rudolf mb. osztályvezető levele Bogáti Vera kinevezése tárgyában, 1951. ápr. 29. BFL XXIII. 114. BP VT VB NO 8. d.

76 Szendrő Mária: operaénekesnő, a háború alatt fellépett az OMIKE Művészakció rendezvényein, később énektanár, Kalapács József, a Pokolgép együttes tagja őt nevezte meg egyik énektanárának.

77 Galicza Károly levele a Polgármesteri XI. Ügyosztályra, 1952. ápr. 6. BFL XXIII. 114. BP VT VB NO 11. d.

78 A Nép- és Kisvarieté színészeinek és artistáinak névsora, 1950. szept. 8–22. BFL IV. 1521. FŐNI 19. d.

79 Szőnyi József helyettes osztályvezető intézkedése a Népvarieté megszüntetésének tárgyában, 1952. szeptember 27. BFL XXIII. 114. BP VT VB NO 11. d.

80 Alpár 1981: 195.

81 Faragó Andor levele a Polgármesteri XI. Ügyosztályra, 1950. jún. 14. BFL XXIII. 114. BP VT VB NO 4. d.

82 „1950. jún. 14- mindennap Liliputi Revű minden pénteken új műsor, hétköznap du. fél négytől, ünnep és vasárnap délelőtt tiztől minden órában!” KGY Kisvarieté, plakát. Vö. a műsorok számát egy évvel később: „A városligeti Népvarieté és Kisvarieté helyiségeiben május 1-től október 30-ig vidám varieté műsort adunk, [a] Kamara Varieté műfajához hasonlóan hétköznapokon [?], szombaton 6, vasárnap 10 előadást tervezünk mindkét helyen.” BP FT VB ülésének jegyzőkönyve, 1951. jún. 15. BFL XXIII. 102. a. 1: 22.

83 Osztályvezetői értekezlet, 1950. júl. 13. BFL IV. 1521. FŐNI 1. d.

84 A városligeti Vurstli és Angol Park rendezése és a Kultúrpark kialakítása ütemtervének első része, d. n. [1950. jan. ?] KGY 1949–50

kilencvenes években megkísérelte feleleveníteni ezt a fajta látványosságot A *Gulliver Lilliputban* c. előadással (bem. Thália Színház, 1995. szept. 17.), azóta nem történt újabb kísérlet.

A Városliget átalakítása és intézményi átszervezése csak egy csekély részét jelentette a korabeli pesti szórakoztatóiparnak. A fentiekben tárgyalt problémák is jelzik, mennyire nehéz volt megállapítani a szféra (korszakonként ide-oda mozgó) határait, műfajainak megjelenési formáit, és ezt a változatos szintű és presztízű produkciókat magában foglaló magánvállalkozói, sokszor családi vállalkozásban működő szférát az állami döntésnek megfelelően vállalati jellegű egységes intézményi keretben működtetni. A FT politikai alapon felszámolta a jellemzően családi vállalkozásban működtetett kisebb üzemeket, és látványosságokat – valamint a szórakoztatóipar egyes megjelenési formáit (Panoptikum), és műsorait (Lilliputi Revűk) is. A szféra túlélésre kijelölt része a Fővárosi Vidám Park Községi Vállalat, illetve a FŐNI részeként működtetett tovább.

Felhasznált irodalom

- Alpár Ágnes 1981 *A fővárosi kabarék műsora, 1945-1980*. MSZI, Budapest
- Alpár Ágnes 2001 *A Városliget színházai*. OSZMI, Budapest
- Fényes Mártonné 1939, 1940, 1942 *A Plasztikon kiállításának ismertetője*. OSZK Kisnyomtatványtár
- Goda Gábor 1953 A vidám műfajok néhány kérdéséről. *Színház és Filmművészet*. 1953. nov. IV. évf. 11.: 502.
- Granasztói Péter 1997 Tömegszórakoztatás a Városligetben – A Vurstli. *Budapesti negyed*. 16-17. sz. (1997/2-3), illetve Molnár 2011
- Hand, Richard - Wilson, Michael 2002 *Grand-Guignol: The French Theatre of Horror*. University of Exeter Press
- Megyery Ella 1937 Budapesti notesz. *Budapesti negyed* 45. 2004/3. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00032/megyery.html> Utolsó letöltés: 2015. márc. 7.
- Molnár Dániel 2011 *A cirkusz államosításának „elmelete” és gyakorlata levéltári források tükrében (1949–54)*. Szakdolgozat, ELTE-BTK
- Molnár Gál Péter 2001 *A pesti mulatók*. Helikon
- Nickell, Joe 2005 *Secrets of the sideshows*. The University Press of Kentucky
- Stób Zoltán 1925 A vurstli primadonnáinak budoár-titkaiból. *Színházi Élet*. 1925/20. sz. 1925. máj. 17.-23. 22.-23.
- Szekeres József, RAINER M. János (szerk.) 1985 *Budapest Főváros Levéltára közleményei '84*. Budapest, BFL
- Szilágyi György 1985 *Komédia nagyban és kicsinyben*. Lapkiadó Vállalat, Budapest
- Szilágyi György 2007 *Dzsingisz Kohn córezsban: volt egyszer egy vurstli...* Gabbiano Print, Budapest

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára

- BFL IV. 1521. Fővárosi Népszórakoztató Intézmények iratai
- BFL VII. 2. e. Angol Park Rt. Cg. 12959.
- BFL XXIII. 102. a. Budapest Városi Tanács Végrehajtóbizottsága iratai, VB-ülések jegyzőkönyvei
- BFL XXIII. 114. Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtóbizottságának népművelési osztálya iratai

- BFL XXXV. 95. e. 51. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- MNL OL XIX-I-3-a Népművelési Minisztérium Általános iratok
- MNL OL XIX-I-3-n Népművelési Minisztérium Kollégiumi Értekezletek

Szakszervezetek Központi Levéltára

- SZKL 40f. 60\1952. ő. e.

Közgyűjtemények

- Zempléni Múzeum Képeslapgyűjteménye
- OSZK Színháztörténeti Tár: Városliget, Vurstli albumok; Plakátgyűjtemény

Karády Béla magánirattára – KGY [dosszié]

- KGY 1949-50, Angol Park, Varieté '66, Plakátgyűjtemény

Beszélgetések

- Beszélgetés Lázár Egonnal, 2013. szept. 24.
- Beszélgetés Szilágyi Györggyel, 2010. máj. 12.

Sajtó

- Artisták lapja 1935
- Echo 1949/12.